

факторів технологічного і структурного оновлення процесу надання послуг і ринкової інфраструктури, підвищення продуктивності праці і на цьому ґрунті збільшення нагромаджень як бази для розвитку підприємництва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аброскин А. Сфера услуг и экономическое развитие. – 1998. – № 10. – С. 42-48.
2. Афанасьева Н.В., Багиев Г.Л., Лейдиг Г. Концепция и инструментарий эффективного предпринимательства (электронная версия учебника [http: www.marketing.spb/ru/read/m18/1/htm](http://www.marketing.spb/ru/read/m18/1/htm))
3. Галицькі контракти. – 1997. – № 42
4. Кузнецова Н.М. Основи економіки готельного та ресторанного господарства. – Київ, 1997. – 173 с.
5. Про стан та перспективи розвитку туризму в Україні (інформаційно-аналітичний матеріал до парламентських слухань). – Київ, 2000.
6. Даль Роберт А. Введение в экономическую демократию. – М.: Наука, СП "ИКПА", 1991. – 206 с.
7. Alvin Tofler, The Third Wave, William Morrow and Company. – New York, 1980. – P. 248.

Одержано 03.04.2001.

УДК 336.76

А.В. СІРКО, канд. екон. наук, доц.,
Вінницький ін-т економіки ТАНГ,
Н.М. НАЙДИЧ, канд. екон. наук, доц., КНТЕУ

РОЛЬ КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРА В СУЧАСНІЙ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

У статті обґрунтовується доцільність й ефективність формування і розвитку корпорацій у перехідній економіці.

У результаті корпоратизації економічних відносин у країнах з ринковою системою господарства сформувався потужний корпоративний сектор економіки (корпоративна економіка), представлений звичайними корпораціями (підприємствами акціонерного типу), концернами, холдингами, фінансово-промисловими групами, консорціумами, транснаціональними компаніями та ін. За своєю участю у виробничо-господарській діяльності та регулятивною місією у здійсненні трансформації всієї економіки корпоративний сектор став

відігравати роль визначального чинника економічного розвитку розвинених країн, високої конкурентоспроможності їх продукції.

Формування й функціонування корпоративних структур як ефективних організаційних і управлінських форм підприємництва віддзеркалює закономірності розвитку сучасного виробництва, а саме: доцільність і вигідність процесів концентрації й централізації капіталу (злиття і поглинання фірм, створення стратегічних альянсів); інтеграції промислового й фінансового капіталів; диверсифікації форм і напрямів діяльності господарських суб'єктів. Названі глибинні процеси розвитку виробництва поступово й органічно доповнюються процесами інтернаціоналізації капіталу й глобалізації діяльності корпоративних утворень (створенням і реструктуризацією транснаціональних корпорацій, залученням вигідних іноземних інвестицій, відкриттям дочірніх фірм та проникненням на товарні й ресурсні ринки інших країн).

Універсальний характер тенденцій становлення і розвитку корпоративного сектора у сучасному світі обумовлюється також перевагами використання новітніх комп'ютерних і телекомунікацій, сек'юритизацією активів компаній, дотриманням вимог міжнародних стандартів щодо внутрішнього регулювання національних ринків (товару, праці, капіталу).

Реструктуризація після десятиліть нищівної конкуренції інтегрованих корпоративних структур переконує діловий світ у тому, що кооперація і співробітництво у бізнесі забезпечують значно вагоміші стратегічні переваги, аніж власне конкурентна боротьба. Сьогодні на арені з'являються нові типи корпорацій – сітьові, демократичні, інтелектуальні, глобальні, віртуальні. Американські економісти великого значення надають віртуальним корпораціям: "У нас немає вибору. Віртуальна корпорація вже перед нами, пропонує нам найліпший шанс пожвавлення економіки країни і гарантує значну зайнятість нашим громадянам. Якщо ми не пройдемо через ці ворота, то наші конкуренти на глобальному рівні, безумовно, це зроблять"[1;19]. Отже, корпоратизація економіки – це закономірне явище і динамічний процес трансформації виробничих відносин у відповідь на виклик часу, на вимоги ринкового попиту та виробництва в умовах загостреної конкуренції і досягнень сучасної НТР.

У США у 80-ті роки ХХ ст. на корпорації, які складали лише 13,6% від загальної чисельності одиниць бізнесу, припадало близько 90% сукупного обсягу продажу та 72% прибутку національної економіки [2;75]. Аналогічна картина спостерігається й в інших розвинених країнах.

Відкрита за своєю природою ринкова система відносин дедалі настійливіше потребує спростування штучних політико-державних обмежень, встановлення єдиного економічного простору, де основними економічними суб'єктами стають не країни, а корпорації та їх альянси. Так, за даними ООН, нині у світі налічується понад 40 тис. материнських транснаціональних компаній, які контролюють майже

Сек'юритизація (securitization) – звільнення від посередників у сенсі прямого фінансування потреб компанії у фондах через ринок капіталу та використання таких інструментів, як тратта й акцепт або емісії облігацій замість запозичення в банках. [5; 484]

250 тис. дочірніх компаній і відділень за кордоном. Ними зайнято 73 млн працівників, або кожен десятий зайнятий у світі, за винятком аграрної сфери. Наприклад, у компанії "Дженерал моторз" зайнято 647 тис. осіб, "Форд моторз" – 372 тис. осіб., "Сіменс"- 379 тис. осіб. На транснаціональні корпорації припадає понад чверть світового валового продукту, а річний їх оборот досягає 6 трлн дол. Показово, що частка ТНК у світовому ВВП за останні 30 років зросла з 17% до 30%, а їх кількість збільшилась більш ніж у п'ятеро. 500 найпотужніших ТНК реалізують 80% всієї продукції електроніки і хімії, 95% – фармацевтики, 76%- машинобудування. Під контролем 85 ТНК реально перебувають 70% усіх закордонних інвестицій [3;70,71].

На противагу країнам розвиненої ринкової економіки, де корпорації сформувались і багато з них стали міжнаціональними за характером і масштабами своєї діяльності завдяки існуванню ринкових відносин, їх багатовіковій еволюції у супроводі адекватних інституціональних змін у суспільстві, нинішній Україні доводиться трансформувати одержавлену економіку індустріального типу на соціальне ринкове господарство. Особлива складність цього трансформаційного процесу полягає, з одного боку, в необхідності роздержавлення й реальної приватизації об'єктів державної власності, термінового створення конкурентного середовища за участю різних типів, видів і форм господарської діяльності, що є підґрунтям і необхідною умовою приведення в дію ринково-регулятивних механізмів, а з іншого, післяприватизаційний досвід України та інших постсоціалістичних країн свідчить про брак практичних можливостей швидкої реструктуризації господарства, появи на приватизованих підприємствах дбайливих господарів та зацікавлених у їх процвітанні інвесторів. Перехідне суспільство приречене поступово і терпляче формувати ринкові відносини, накопичуючи критичну масу їх суб'єктів, розбудовувати водночас правову демократичну державу, здатну фінансово підтримувати і регулювати приватнопідприємницьку діяльність іманентними їй методами й інструментами.

Підприємництво – це справді нова якість господарювання для вітчизняної економіки, але організаційно воно не зводиться лише до малого і середнього підприємництва, потенційна роль яких у генезі ринковості господарства, розв'язанні гострих проблем зайнятості і добробуту населення по-своєму значна і доки що реалізується на практиці явно слабо. У країні, яка віднедавна успадкувала від попередньої системи відносно високий рівень концентрації виробництва, у якій майже 90% промислового потенціалу зосереджено на підприємствах з чисельністю зайнятих понад 10 тис. осіб, провідна і визначальна роль в економічному розвитку і забезпеченні національної економічної безпеки об'єктивно відведена крупному корпоративному підприємству. Саме корпоративний сектор, який охоплює різні господарські структури, у тому числі й асоціативного типу, що базуються на внутрішніх договірних відносинах і співпраці, як показує розвинена світова практика, за наших умов може й повинен стати своєрідним каркасом національної економіки, основою ефективного використання виробничого, технологічного й трудового потенціалів країни.

Потенційна роль корпоративного сектора в ринковій трансформації вітчизняної економіки багатогранна. Зазначимо лише деякі, основні, на нашу думку, напрями участі його у формуванні соціально-орієнтованої економіки в Україні:

- забезпечення економіки ефективними акціонерними механізмами концентрації й централізації капіталу, спрямування фінансових потоків на основні напрями інноваційної діяльності;
- встановлення дієвих критеріїв і способів оцінки ринкової вартості підприємств і фірм на основі біржових курсів корпоративних цінних паперів;
- залучення широкого кола інвесторів (фізичних й юридичних осіб) на умовах добросовісності, вигідності та обмеженості особистого ризику, що, з іншого боку, гарантує корпорації організаційну цілісність і певну стійкість, відкриваючи простір для перспективного планування її діяльності;
- запровадження ефективного і високого професійного менеджменту на всіх організаційних рівнях управління;
- широкомасштабна участь у структурних змінах національної економіки шляхом реорганізації усталених організаційних форм господарювання та створення нових, у тому числі за участю державного та іноземного транснаціонального капіталів;
- створення умов для прискорення розвитку НТП, сталого економічного зростання, реалізації експортного потенціалу країни, підвищення в підсумку високого життєвого рівня населення та формування середнього класу як основи політичної стабільності у суспільстві.

Однак отримані результати здійснюваних в Україні реформ, а нерідко і як наслідок хаотичних стихійних змін свідчать про відсутність обґрунтованої державної стратегії структурних зрушень, про рух господарської системи у зворотному напрямку, що призводить до руйнування крупних виробничих і науково-виробничих комплексів, налагоджених технологічних й економічних зв'язків. Рішення колективів структурних підрозділів багатьох крупних підприємств виявилось достатнім для розукрупнення і самознищення, по суті, останніх. Ми не заперечуємо позитивного сенсу відсічення технологічно й економічно зайвих ланок у колишніх об'єднаннях чи нинішніх промислових гігантів, але переконані у тому, що захоплення радикальними антимонопольними заходами заради примітивного ринкотворення шкодить виробництву, інтересам держави й суспільства загалом. Запровадження ринкових відносин не передбачає обов'язкового дроблення об'єктів, на базі яких могли б успішно функціонувати корпоративні структури. Стосовно організаційної будови природних монополій, то на те й вони природні, щоб бути монополюю організованими. І все ж, десяток років реальних змін у посттоталітарному суспільстві достатньо для висновку, що за початковим етапом ринкових перетворень в Україні, коли переважали нерідко романтичні ідеї і стрімкі процеси виробничих комплексів, прагнення до незалежного функціонування підприємств, об'єктивно настає етап, для якого характерні тенденції інтеграції та диверсифікації.

Депресивний стан української економіки вимушено акцентує увагу урядових інститутів та господарників на короткострокових результатах діяльності підприємств, на їх виживанні будь-якою ціною, на бізнес-плануванні, на реактивному стилі керівництва. Це, звичайно, також важливо. Проте при цьому не повинні залишатись поза увагою питання стратегічного значення – консолідація виробничого капіталу, збереження і модернізація науково-технічного потенціалу великих підприємств, їх інвестиційна привабливість, контроль за розпорядженням акціонерним капіталом. Форсована грошова приватизація стратегічних підприємств лише задля фіскальних цілей держави – ознака політизації економіки, свідомого чи несвідомого руйнування корпоративних структур.

Головна тенденція корпоративного розвитку у сучасному світі – випереджаюче зростання ринкової капіталізації у порівнянні з оборотом та прибутком. Саме збільшення ринкової вартості корпорацій стає стратегічною метою бізнесу. На жаль, ні в промисловій політиці України, ні в напрямках інституціональних реформ не закладені положення про зміцнення корпоративного сектора, його провідну роль. Внаслідок такої політики, принцип "що вигідно суспільству, вигідно й корпорації" сьогодні не працює ні в прямому, ні в зворотному значенні, оскільки акціоновані підприємства ще не вийшли з "приватизаційного шоку", а інтегровані корпоративні структури не стали у нас помітним явищем, напевно, окрім "тіньової економіки".

Правовими регуляторами створення й діяльності корпоративного сектора в нашій країні на сьогодні є Закони України "Про підприємства в Україні", "Про підприємництво", "Про господарські товариства" та "Про промислово-фінансові групи в Україні". Хоча останній з названих законів прийнятий ще у 1995 р., з корпорацій асоціативного типу в Україні відома своїми практичними результатами, мабуть, лише співдружність холдингової компанії "Київміськбуд" та комерційного банку "Аркада". Для порівняння: в Росії у 1998 р. нараховувалось 75 фінансово-промислових груп, до яких входило понад 1500 підприємств, 90 банків. Загальна кількість працюючих у них складала близько 6 млн осіб. Російські ФПГ здійснюють промислове виробництво майже за 100 напрямками. Причому, у новостворюваних групах стали переважати великі підприємства з масштабними інвестиційними пропозиціями [4;67].

Слід зазначити, що необхідність формування й розвитку корпоративного сектора в Україні диктується не лише загальносвітовими закономірностями і тенденціями корпоративного розвитку, а й особливостями перехідної економіки країни. До таких особливостей, що актуалізують значущість корпоративного підприємництва в Україні, віднесемо: істотне скорочення сукупного попиту та обсягів виробництва, інвестиційний "голод", брак обігових коштів підприємств, значне обмеження державних замовлень, зростання трансакційних витрат внаслідок раптових змін з дерегулювання економіки та змін характеру взаємовідносин між суб'єктами господарювання (бартеризації обміну, монополістичного диктату, порушень контрактних зобов'язань тощо). Зауважимо також, що відновлення чи налагодження продуктивних виробничо-технологічних зв'язків між підприємствами і

реструктуризація виробництва потребують належної координації рішень і дій усіх ланок технологічного процесу та залучення чималих фінансових ресурсів, що потенційно є однією з функцій і переваг корпоративного підприємництва.

У становленні й функціонуванні корпоративного сектора, як свідчить світовий досвід і практика реформ в країнах СНД, надзвичайно велика роль відводиться державі. Справа не повинна зводитися до прийняття тих чи інших нормативно-правових актів та декларування засад промислової чи науково-технічної політики. Корпоративний сектор організаційно переймає на себе функції з координації виробничо-господарської діяльності цілого комплексу господарських ланок, а тому стає опорним елементом політики держави, провідником її регулятивної місії. Стосовно цього сектора держава має забезпечити стратегічно виважений політичний курс – від ефективної промислової політики, яка б спиралася на консолідацію господарюючих суб'єктів, до постійної підтримки корпоративних структур у сферах оподаткування, фінансів і кредиту, приватизації, інвестицій і технологій, інноваційної діяльності.

Зупинимося детальніше на проблемах та можливостях поліпшення взаємодії держави і корпоративного сектора в нашій країні.

Передусім, серйозні і численні прогалини у чинному законодавстві не враховують внутрішньої суперечливості корпоративної форми господарювання, іманентної їй взагалі, та національних особливостей формування акціонерних відносин і стану корпоративної культури.

Акціонери, власники фірм, для здійснення своїх функцій повинні мати відповідні інституціональні умови: чітко окреслені права приймати відповідні рішення і розпорядження результатами цих рішень. Наразі ці права будуть реальними лише тоді, коли є можливість скористатися ними. Не відпрацьованим як слід залишається навіть механізм реалізації функцій держави як акціонера і навіть власника тисяч контрольних пакетів акцій.

Так, Закон України "Про господарські товариства" багато функціональних аспектів корпорацій взагалі не уточнює, а відносить їх до внутрішньоорганізаційних документів (статуту, внутрішніх положень тощо). У статутах ця інформація не завжди знаходить своє повноцінне віддзеркалення або ж фіксується в дещо дискримінаційному вигляді. Не врегульованими (і не захищеними) законодавством питаннями (правами акціонерів-власників) є: виплата акціонерним товариством дивідендів, отримання меншістю акціонерів ("дрібними акціонерами") пропорційного представництва в контролюючих органах корпорації; порядок надання акціонерам інформації про результати діяльності фірми і укладені керівництвом значні угоди, порядок реалізації переважного права акціонерів на придбання акцій додаткових емісій; порядок реорганізації товариства та захисту при цьому інтересів кредиторів. Для належного урегулювання зазначених питань і реального захисту прав акціонерів необхідно прискорити розробку і прийняття окремого Закону України "Про акціонерні товариства".

Судячи з тривалої відсутності зареєстрованих ФПГ в країні можна з упевненістю стверджувати, що Закон України "Про

промислово-фінансові групи в Україні" виконує роль антистимулу, чинника тінізації економічних процесів. Навіть видозмінена аббревіатура у законі корпоративної структури (ПФГ на противагу загальнозживаній ФПГ) свідчить про упереджено політичний підхід до регламентації корпоративного розвитку. Законодавець бажає і віддає пріоритет промисловій сфері, відсуваючи на другий план фінансові інститути. Закон дозволяє створення ФПГ тільки за рішенням Уряду на певний строк і тільки під державні програми розвитку пріоритетних галузей виробництва, структурної перебудови економіки та виробництва певної (визначеної Урядом) кінцевої продукції.

Така сувора регламентація створення ФПГ явно суперечить об'єктивним процесам економічного життя. Корпоративні структури соціального типу, як свідчить світова практика, виникають не тільки і навіть не стільки з волі органів державної влади, скільки "знизу" на добровільних засадах або ринковими методами консолідації пакетів акцій. До того ж ядром інтегрованих корпоративних структур можуть бути не тільки промислові чи інші виробничі компанії, а й торговельні фірми, банки, інші фінансово-кредитні установи.

Значні обмеження у зазначеному вище акті закладено і стосовно ролі банків у створенні і діяльності ФПГ. У складі ФПГ допустима участь лише одного банку, який не може входити до іншої групи. Це положення обмежує інвестиційні можливості ФПГ, оскільки окремі банки можуть не мати достатнього обсягу капіталу для фінансування значних інвестиційних проектів.

Варто зазначити, що окремі обмеження щодо активності банків у створенні інтегрованих корпоративних структур уже скасовані Законом України "Про банки і банківську діяльність", прийнятим у новій редакції наприкінці 2000 р.

Проблематичним залишається управління державними корпоративними правами. Делегування цієї функції галузевим чи регіональним органам виконавчої влади не розв'язує проблеми, більше того – створює передумови для корупції і антимонопольних зловживань. Доцільним уявляється передача банківським структурам ФПГ державних пакетів акцій підприємств-учасників груп з наступною перспективою їх викупу. Очевидно, це сприятиме тому, що з придбанням банками чи іншими фінансовими установами колишніх держпакетів акцій в Україні, нарешті, з'являться офіційні ФПГ.

Важливе значення для інтенсифікації корпоративного розвитку має задіяння економічних методів державного впливу на ринкову економіку, гнучке використання інструментів фіскальної, монетарної, амортизаційної, митної політики. Зокрема, держава може й зобов'язана стимулювати створення корпоративних структур асоціаційного типу шляхом надання комплексу податкових пільг, наприклад, для банків-учасників груп, які використовують для інвестиційних цілей власні активи; для підприємств, що виготовляють продукцію національно-господарського значення, але на обмежений термін, щоб не порушувати конкурентні "правила гри" ринку.

Перспективними також у цьому плані заходами є звільнення суб'єктів ФПГ від податку на цінні папери, що випускаються під реалізацію пріоритетних у державному розумінні проектів, надання

гарантій інвесторам з інвестиційних проектів ФПГ, запровадження державного страхування цих інвестицій від некомерційних ризиків.

Політика державної підтримки корпоративного сектора, насамперед, акціонерних формувань асоціативного типу має враховувати ту обставину, що останні завдяки своїй економічній природі, злиттю банківського і промислового капіталів – великою мірою спроможні взяти на себе розв'язання "гордієвого вузла" проблем неплатежів і взаємних заборгованостей в економіці. У теперішній час макроекономічної фінансової стабілізації в країні банки акумулювали певний капітал і можуть частково спрямувати його на викуп боргів виробничих підприємств. У такий спосіб банк отримує можливість впливати на політику підприємства, на зміну його менеджменту. Це також один із перспективних шляхів формування ФПГ в Україні, для використання якого держава мусить усунути наявні перешкоди в приватизації активів підприємств, сформувати механізм компенсації банківських втрат від неповернених кредитів.

Певна річ, що держава має підтримувати не будь-які корпоративні структури, а лише ті із них, котрі реально виконують структуроутворювальну роль у перебігу реструктуризації національної економіки. Така селективна підтримка мусить базуватись на певних принципах державної політики. Потрібно забезпечити публічно-правовий характер створення й діяльності корпоративних структур, чіткий і ефективний механізм співпраці держави з ними, який би встановлював не лише пільговий режим функціонування корпорацій, а й систему взаємних прав і обов'язків, умотивованих обмежень свободи дій сторін.

Таким чином, логіка трансформаційного економічного процесу в Україні вимагає суттєвого поліпшення взаємодії держави і корпоративного сектора і перетворення на цьому підґрунті останнього на домінуючу організацію виробничо-господарської діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Davidov W, Malone M. The Virtual Corporation. – New York, Harper Business, 1993.
2. Современный бизнес: Учебник. В 2 т.: Пер.с англ. – М.: Республика, 1995, Т. 1.
3. Владимирова И. Роль и место транснациональных корпораций в современной экономике // Менеджмент в России и за рубежом. – 1998. – № 1.
4. Мильнер Б. Крупные корпорации – основа подъема и ускоренного развития экономики // Вопр. экономики. – 1998. – № 9.
5. Словник сучасної економіки Макміллана: Пер.з англ. – К.: "АрТек", 2000.
6. Про промислово-фінансові групи в Україні: Закон України від 21 листопада 1995 р.

Одержано 11.04.2001.